

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՓԱՍՏԱԲԱՆՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ԳԻՏԱՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿԱՐԾԻՔ
(AMICUS CURIAE) № 11/19**

16.05.2019թ.

ք. Երևան

Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի (**այսուհետ՝ Պալատ**) խորհրդին առընթեր գիտավերլուծական կենտրոնը (**այսուհետ՝ Կենտրոն**)՝ քննարկելով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և դրա հետ փոխկապակցված՝ նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց՝

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (դատավոր՝ Հ. Շահնազարյան, այսուհետ՝ Դատարան), 27. 02. 2019թ. որոշմամբ դիմելով ՀՀ սահմանադրական դատարան, խնդրել է որոշել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և դրա հետ փոխկապակցված՝ նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը:

Ըստ Դատարանի դիրքորոշման՝ թիվ ԵԴ/6306/02/18 քաղաքացիական գործով հայցվորները վիճարկվող քաղաքացիադատավարական դրույթների կիրառման պատճառով փաստացի զրկված են արդյունավետ դատական պաշտպանության միջոցից, ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունքից, քանի որ վերջինները զրկված են իրենց հայցի հերթական դատավարական ընթացակարգերով քննության հնարավորությունից ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված արգելքի պատճառով, որը դատարանին չի թույլատրում կողմերի միջև բաշխել ապացուցման պարտականությունը մինչև հակընդդեմ հայցի վերադարձման մասին որոշման կապակցությամբ ներկայացված բողոքի վերաբերյալ կայացված եզրափակիչ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Դատարանի դիրքորոշմամբ՝ թե՛ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, թե՛ դրա հետ փոխկապակցված նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասը հետապնդում են իրավաչափ նպատակներ (բողոքարկման իրավունքի, իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովում և այլ

իրավաչափ նպատակներ), այնուամենայնիվ, Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով անձին երաշխավորված իրավունքների նշված դատավարական նորմերով նախատեսված միջամտության և հետապնդող թվարկված իրավաչափ նպատակների (բողոքարկման իրավունքի, իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովում և այլ իրավաչափ նպատակներ) միջև չկա ողջամիտ և արդարացի հավասարակշռություն, և այդ հավասարակշռությունն ակնհայտ կերպով խախտվում է ի վնաս դատական պաշտպանություն հայցող դատարան դիմող կողմերի, քանի որ վերջիններիս դատական պաշտպանության իրավունքի տարր հանդիսացող հիմնական թվարկված իրավունքների միջամտությունը չափից դուրս մեծ է, այն դեպքում, երբ պատասխանող կողմերն, ի տարբերություն հայցվոր կողմերի, իրենց ինչպես հայց ներկայացնելու, այնպես էլ նույն իրավունքներն իրացնելու համար ունեն օրենքով չարգելված այլընտրանք (օրինակ՝ առանձին հայց ներկայացնելու իրավունք ունեն):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի Սահմանադրականության հետ կապված, որը սահմանափակում է պատասխանող կողմի հետագայում այնպիսի հայց հարուցելու իրավունքը, որը կարող էր ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառել սկզբնական հայցի բավարարումը, Դատարանը գտել է, որ այն չպետք է կրի բացարձակ բնույթ և այստեղ օրենքով պետք է սահմանվեն հստակ և որոշակի պայմաններ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի իրացման, այն չընդունվելու դեպքում դատական ակտը բողոքարկելու իրավունքի հետ միասին ենթարկելով որոշակի կարգավորման՝ առանց տևական ժամկետով գործի քննության դադարեցման և անձի դատական պաշտպանության ու իր գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու իրավունքների ոչ համաչափ սահմանափակման:

Դատարանի համոզմամբ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հակասահմանադրական է առնվազն այնքանով, որքանով այն չի սահմանում բողոքարկման արդյունքում վերջնական դատական ակտ կայացվելու կոնկրետ և որոշակի ժամկետ, կամ ամբողջությամբ հակասահմանադրական է, քանի որ կախված գործի քննության տևողությունից և ելքից՝ հետագայում նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիմքով նախատեսված բացառության ուժով հակընդդեմ հայցային պահանջն առանձին հայցով իրացնելու հնարավորություն պատասխանող կողմին ամեն դեպքում օրենքով տրված է:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Դատարանը խնդրել է որոշել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և դրա հետ փոխկապակցված նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վիճարկվող 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝

2. Հակընդդեմ հայցը վերադարձնելու կամ հակընդդեմ հայցի ընդունումը մերժելու մասին որոշման դեմ բողոք ներկայացվելու դեպքում ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը կայացվում է այդ բողոքի վերաբերյալ կայացված եզրափակիչ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վիճարկվող 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝

4. Սույն հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքով հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին զրկում է հետագայում այնպիսի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, որը կարող էր ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառել սկզբնական հայցի բավարարումը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հիմնավորում է սույն հոդվածով սահմանված կարգով հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:

Դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության իրավունքի և արդարադատության մատչելիության, ինչպես նաև իրավական որոշակիության սահմանադրական սկզբունքների բովանդակությունը ՀՀ սահմանադրական դատարանի և Եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկային համապատասխան մի շարք գործերով արդեն իսկ բացահայտվել է Կենտրոնի կողմից նախկինում տրված եզրակացություններով,

Այսպես, ՀՀ գործող Սահմանադրությամբ անձի՝ դատական պաշտպանության իրավունքն ամրագրող սահմանադրաիրավական նորմերի բովանդակությունը հետևյալն է.

Հոդված 61. Դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

...

Հոդված 63. Արդար դատաքննության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

...

Նշված սահմանադրաիրավական նորմերը համանման բովանդակությամբ սահմանված էին մինչև 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված սահմանադրության 18 և 19-րդ հոդվածներում, որոնց վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր դիրքորոշումն է արտահայտել 2006թ. հոկտեմբերի

18-ի ՍԴՈ-652, 2006թ. նոյեմբերի 16-ի ՍԴՈ-665, 2007թ. ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-690 և մի շարք այլ որոշումներում:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 2006թ. հոկտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-652, 2006թ. նոյեմբերի 16-ի ՍԴՈ-665, 2007թ. ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-690 և մի շարք այլ որոշումներով բազմիցս անդրադառնալով արդարադատության մատչելիության և արդյունավետության խնդիրներին, առաջնորդվելով ՀՀ Սահմանադրության 1, 3, 14, 18, 19, 42, 43 և այլ հոդվածներով, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի, միջազգային իրավական այլ փաստաթղթերում ամրագրված հիմնադրույթներով, վկայակոչելով նաև ժողովրդավարության զարգացման միջազգային փորձն ու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան, կարևորել է անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար նորմատիվ **իրավական բավարար նախադրյալների ստեղծումն**՝ հատկապես միջազգային այն պարտավորությունների շրջանակներում, որպիսիք Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնել է եվրոպայի խորհրդի առջև: Միաժամանակ, կարևորվել է այդ պարտավորություններից բխող ներպետական հայեցողական որոշակի ազատությունն արդարադատության մատչելիության և, հատկապես՝ դատական բողոքարկման իրավունքի օրենսդրական սահմանափակումների հարցում:

Դատական պաշտպանության իրավունքն իր ամրագրումն է գտել մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթերում, այդ թվում՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950թ. եվրոպական կոնվենցիայում և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական նախադեպերում: Այս իրավունքի հիմնական բովանդակությունը հանգում է անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար դատարան դիմելու իրավունքի երաշխավորմանը և պետության կողմից այդ իրավունքի իրացման համար **արդյունավետ միջոցների և պայմանների ստեղծման պարտականությանը:**

Անձի իրավունքների ապահովման ու պաշտպանության տեսանկյունից Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի նպատակը իրավունքների խախտումների մասին անձի պնդումների դատական քննության և այդպիսի խախտումների հետևանքները վերացնելու իրավունքի երաշխավորումն է: Այդ իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ, և արդար դատավարության իրավունքը ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության հիմնական հատկանիշներից մեկն է¹:

Անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքից ածանցվում է **պետության պոզիտիվ պարտականությունը**՝ ապահովել այն թե՛ նորմաստեղծ, թե՛ իրավակիրառման գործունեություն իրականացնելիս: Դա ենթադրում է, մի դեպքում, **օրենսդրի պարտականությունը**՝ լիարժեք դատական պաշտպանության հնարավորություն և մեխանիզմներ ամրագրել օրենքներում, մյուս կողմից, **իրավակիրառողի պարտականությունը**՝ առանց բացառությունների քննարկման

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարան, 2007թ. հունվարի 16, ՍԴՈ-673, 8-րդ կետ:

ընդունել անձանց՝ օրինական կարգով իրենց ուղղված դիմումները, որոնցով նրանք հայցում են իրավական պաշտպանություն իրենց իրավունքների ենթադրյալ խախտումներից:²

ՀՀ Սահմանադրության՝ դատական պաշտպանության իրավունքն ամրագրող 18-րդ հոդվածը ՀՀ սահմանադրական դատարանի դատական պրակտիկայում, որպես կանոն, վկայակոչվում է 19-րդ հոդվածի հետ սերտ միասնության մեջ՝ որպես իրենից մեկ միասնական իրավական երևույթ ներկայացնող: Դա մասնավորապես վերաբերում է **արդարադատության մատչելիության իրավունքին**՝ որպես արդար դատաքննության իրավունքի տարրի, որի սահմանադրական ամրագրումը դիտարկվում է 18-րդ և 19-րդ հոդվածներում՝ միաժամանակ և միասնաբար՝ չկոնկրետացնելով դրա սահմանադրական-տեքստային հիմքը³:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր մի շարք վճիռներում առանձնահատուկ կարևորել է, որ պետությունները պարտավոր են իրենց ներպետական օրենսդրությամբ **անհրաժեշտ իրավական նախադրյալներ ստեղծել** անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար:

Այսպիսով, 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով ամրագրված (2005թ. փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներ) դատական պաշտպանության իրավունքի և արդար դատաքննության էությունը անձի իրավունքների և ազատության պաշտպանության համար դատարան դիմելու, այդ թվում՝ դատական ակտի բողոքարկման իրավունքի սահմանումն է և այդ իրավունքի պատշաճ իրականացման համար պետության կողմից գործուն մեխանիզմների և մատչելի պայմանների ստեղծումն ու երաշխավորումը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիրքորոշմամբ՝ «իրեն ուղղված դիմումների հանդեպ դատարանի կողմից անգործություն ցուցաբերելը, ըստ էության, խաթարում է դատական պաշտպանության իրավունքի էությունը: Նման մոտեցումն անհնարին է դարձնում արդարադատությունը, այն դառնում է անձանց համար ոչ մատչելի: Նման իրավիճակն անհամատեղելի է իրավական պետության սահմանադրաիրավական սկզբունքների հետ:

Դատարանի՝ արդարադատության գործառույթ իրականացնելու միակ հիմքը օրենքով սահմանված կարգով իրեն ուղղված դատական պաշտպանության պահանջ պարունակող դիմումների քննությունն է: Առաջին ատյանի դատարանը որևէ հայեցողություն չունի օրենքին համապատասխանող դիմումին ընթացք տալու կամ չտալու հարցում՝ այն պետք է ընդունվի վարույթ և քննվի անվերապահորեն և առանց որևէ բացառության: Օրենքին չհամապատասխանող դիմումները վարույթ չեն ընդունվում, սակայն, եթե դրանք ժամանակին շտկվում են, ապա կարող են վերստին ներկայացվել: Այլ է իրավիճակը վերադաս դատական ատյաններում, որոնցում դիմումի

² ՀՀ սահմանադրական դատարան, 2007թ. նոյեմբերի 7, ՍԴՈ-719, 6-րդ կետ:

³ ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ, Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի ընդհանուր խմբագրությամբ, Երևան, 2010, էջեր 222-223:

թույլատրելիության պահանջները կարող են ավելի խիստ լինել: Սակայն այս ատյաններում ևս դիմումների ընդունումը դատարանի վարույթ չի կարող իրականացվել կամայականորեն:

Օրենսդիր մարմնի խնդիրն է ազգային դատավարական իրավունքում ամրագրելու անգործության հաղթահարման արդյունավետ մեխանիզմներ: Հարցը վերաբերում է դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների երաշխավորմանը՝ հենց անգործության դեմ գործուն իրավական երաշխիքներ ձեռնարկելու եղանակով, ապահովելու և երաշխավորելու մարդու արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը»⁴:

Վերոգրյալ դիրքորոշումների համատեքստում, Կենտրոնը գտնում է, հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշման դեմ ներկայացված բողոքի քննության առանձնահատուկ ընթացակարգի և դատավարական սեղմ ժամկետների բացակայությունը նշանակում է, որ վիճարկվող իրավակարգավորումների հետ կապված հարաբերությունների պատշաճ կարգավորման համար **անհրաժեշտ իրավական նախադրյալներ ստեղծված չեն** անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար, ինչն իր հերթին հանգեցնում է անձի ողջամիտ ժամկետում իր գործի արդյունավետ քննության իրավունքի և արդարադատության մատչելիության իրավունքի խախտման:

Վիճարկվող դրույթը՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասը վերոնշյալ մեկնաբանությունների լույսի ներքո վերլուծելիս, ստացվում է, որ նախատեսված իրավակարգավորումն առնվազն արդյունավետ ու պատշաճ ընթացակարգ ու կառուցակարգ չի կարելի համարել դատական քննության իրավունքը երաշխավորելու համար: **Այս իմաստով անձի դատական քննության և արդարադատության մատչելիության իրավունքի ապահովման պետության պոզիտիվ պարտականությունը կատարված համարվել չի կարող:** Բանն այն է, որ վիճարկվող իրավակարգավորումը հայցը քննող դատարանին առնվազն փաստացի մատնում է **անգործության**, քանի որ դատարանին արգելում է որոշում կայացնել ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին և հետևաբար շարունակել գործի քննությունն այն դեպքում, եթե հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշման դեմ ներկայացվել է բողոք, և այն դեռևս լուծված չէ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտով: Նման մոտեցումը հակասում է դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների երաշխավորմանն ուղղված անգործության հաղթահարման գործուն և արդյունավետ մեխանիզմներ նախատեսելու պետության պոզիտիվ պարտականությանը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը հակասում է նաև **ողջամիտ ժամկետում** իր գործի քննության

⁴ ՀՀ սահմանադրական դատարան, 2007թ. նոյեմբերի 7, ՍԴՈ-719, 6-րդ կետ:

իրավունքին: «Ողջամիտ ժամկետ» եզրույթին իր մի շարք որոշումներում անդրադարձել է ինչպես ՀՀ սահմանադրական դատարանը, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը:

Այսպես, ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-107405.02.2013թ. որոշման համաձայն՝ «... սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված՝ «ողջամիտ ժամկետ» եզրույթը չի բացառում տարբեր գործոններով պայմանավորված՝ գործի դատական քննության ընթացքը դանդաղեցնող օբյեկտիվ հանգամանքների հնարավոր առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ նախնական դատական նիստերի, գործի քննությունը վերսկսելու, գործի քննությունը հետաձգելու, գործի վարույթը կասեցնելու ինստիտուտների անհրաժեշտությունը: Դա միաժամանակ ենթադրում է դատարանի կողմից գործի քննությունն անհարկի, կամայականորեն ձգձգելը բացառելու պարտվիրան: . .

7. Գործի քննության «ողջամիտ ժամկետ» հասկացության բովանդակության բացահայտմանն է անդրադարձել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները. «Դատարանը իրազեկ է այն դժվարությունների մասին, որոնք երբեմն դանդաղեցնում են ... վեճերի քննությունը, ինչը ծանոթ է ազգային դատարաններին, և որոնք բխում են տարբեր գործոններից: Մնում է միայն, որ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան՝ գործերը պետք է քննվեն ողջամիտ ժամկետում. Կոնվենցիան նշանակություն է տալիս այն հանգամանքին, որ արդարադատությունը չպետք է իրականացվի այնպիսի ընդհատումներով, որոնք կարող են վարկաբեկել դրա արդյունավետությունն ու ճշմարտացիությունը» (H. c. France, 58): «Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետում ամրագրված՝ դատական քննության տևողության ողջամիտ բնույթը պետք է գնահատվի յուրաքանչյուր դեպքում՝ գործի հանգամանքներին համապատասխան (Konig v. Germany, 99; Buchholz v. Germany, 49)», «և հաշվի առնելով դատարանի պրակտիկայում ամրագրված չափանիշները» (Wiesinger v. Austria, 54), «մասնավորապես, գործի բարդությունը, հայցվորի վարքագիծը, իրավասու մարմինների վարքագիծը: Այս վերջին կետով հաշվի է առնվում նաև հայցվորի համար դատական քննության առարկայի կարևորությունը» (Zimmermann et Steiner v. Switzerland, 24; X. c. France, 32; Karakaya v. France, 30; տես նաև՝ Erkner et Hofauer c. Autriche, 66; Poiss v. Austria, 55; H. c. Royaume-Uni, 71; Allenet de Ribemont v. France, 47; Duclos V. France, 55; Ceteroni v. Italy, 22): «Հայցվորների վարքագիծը հանդիսանում է օբյեկտիվ հանգամանք, որը չի մեղսագրվում Պատասխանող պետությանը, և որը հաշվի է առնվում որոշելու համար, թե արդյոք տեղի է ունեցել 6-րդ հոդվածի 1-ին կետում ամրագրված՝ ողջամիտ ժամկետի սահմանազանցում» (Wiesinger v. Austria, 57; Erkner et Hofauer c. Autriche, 68; Poiss v. Austria, 57): «Ստուգելու համար ժամանակահատվածի ողջամիտ բնույթը, պետք է հաշվի առնել այն վիճակը, որում տվյալ պահին գտնվել է գործը» (Raffi neries grecques Stran et Stratis Andreadis c. Grèce, 52; Baggetta v. Italy, 20)»:

Այսպիսով, գործող օրենսդրությունը և համապատասխան դրույթների սահմանադրաիրավական մեկնաբանությունները թույլ են տալիս, օբյեկտիվ հանգամանքներով պայմանավորված, երկարաձգել գործի դատական քննության ընթացքը: Սակայն, դա չի կարող առիթ հանդիսանալ գործի դատական քննության անհարկի ձգձգումների համար, այն էլ՝ օրենսդրություն սահմանված իրավական կարգավորումների ուժով: Մինչդեռ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը, փաստորեն, արգելափակում է գործի քննության ընթացքը, քանի որ այն թույլ չի տալիս կողմերի միջև ապացուցման պարտականությունը բաշխել, հետևաբար նաև՝ գործի քննությունը շարունակել, քանի դեռ առկա չէ հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշման դեմ բերված բողոքի քննության արդյունքում կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտ:

Ընդ որում, քաղաքացիադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված չեն որոշակի և կոնկրետ ժամկետներ, որոնք սահմանում են նման բողոքների քննության ընթացակարգը: Ավելին, գործող օրենսդրության կարգավորումների պայմաններում այդ բողոքների քննությունը և եզրափակիչ դատական ակտի կայացումը պահանջում է բավականին տևական ժամանակ, ինչը խոչընդոտում է հայցվորի կողմից ներկայացված հայցի՝ ողջամիտ ժամկետում քննությանը, ինչն իր հերթին հանգեցնում անձի՝ ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունքի խախտման:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը հակասում է նաև արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրատարր հանդիսացող **իրավահավասարության սկզբունքին**: Այս առումով, հարկ է նշել, որ հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի հետ կապված՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը իր ՍԴՈ-1315, 18.10.2016թ. որոշման մեջ.

*«ՀՀ սահմանադրական դատարանը, կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում չանդրադառնալով բեկանման հիմքերի կիրառման իրավաչափության հարցերին, գտնում է, որ տվյալ պարագայում գործի նոր քննության կարևորագույն նպատակներից է հնարավորություն ընձեռել պատասխանողին մասնակցելու դատավարությանը՝ անհրաժեշտության դեպքում օգտագործելով օրենքով նախատեսված դատավարական պաշտպանության միջոցները, այդ թվում՝ հակընդդեմ հայցադիմում ներկայացնելը: Դրանով իսկ ապահովվում է նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածով նախատեսված՝ կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը, համաձայն որի՝ յուրաքանչյուր կողմին պետք է ընձեռել քննվող գործի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ներկայացնելու **լիարժեք** հնարավորություն:*

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով դատավարության ընթացքում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքին, Նիկողոսյանը և Մելքոնյանն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության վճռում վերահաստատել է իր այն իրավական դիրքորոշումը, համաձայն որի՝ «...

դատավարությունում կողմերի իրավահավասարության պահանջը, որը արդար դատաքննության հասկացության հարկանիշներից մեկն է, ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր կողմին պետք է տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր փաստարկները, ներառյալ ապացույցները, այնպիսի պայմաններում, որոնք նրան մյուս կողմի համեմատ չեն դնում էականորեն անբարենպաստ վիճակում» (Nikoghosyan and Melkonyan v. Armenia, app. no. 11724/04)»:

Դիտարկելով վիճարկվող քաղաքացիադատավարական դրույթը սահմանադրական դատարանի վերնոշյալ դիրքորոշման լույսի ներքո, ստացվում է, որ այն մի կողմից սահմանում է պատասխանող կողմի իրավունքը բողոքարկելու հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշումը, մյուս կողմից՝ անտեսում հայցվոր կողմի՝ ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունքը: Բանն այն է, որ վիճարկվող իրավակարգավորումը հայցվորի համար առնվազն անկանխատեսելի է դարձնում իր գործի քննության ժամկետը՝ այն կախվածության մեջ դնելով պատասխանողի կողմից ներկայացված հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման դեմ բերված բողոքի քննության արդյունքում կայացվելիք դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու հանգամանքից: Նման իրավակարգավորման պայմաններում, չնայած ապահովվել է պատասխանող կողմի՝ քննվող գործի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ներկայացնելու **լիարժեք** հնարավորությունը, սակայն միաժամանակ հայցվոր կողմը պատասխանող կողմի համեմատ դրվել է **էականորեն անբարենպաստ վիճակում**, այն դեպքում, երբ պատասխանողն առանց այդ էլ ունի ինքնուրույն հայց ներկայացնելու և իր դիրքորոշումը այդ ձևով լիարժեք ներկայացնելու իրավունք: Ուստի, ստացվում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը վիճարկվող 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը հակասում է ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրատարր հանդիսացող՝ կողմերի իրավահավասարության սահմանադրական սկզբունքին:

Անդրադառնալով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սահմանադրականությանը՝ անհրաժեշտ է նախ բացահայտել նշված դրույթի քաղաքացիադատավարական բովանդակությունը:

Այսպես, համաձայն նշված հոդվածի՝

4. Սույն հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքով հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին զրկում է հետագայում այնպիսի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, որը կարող էր ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառել սկզբնական հայցի բավարարումը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հիմնավորում է սույն հոդվածով սահմանված կարգով հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝

3. Հակընդդեմ հայցն առաջին ատյանի դատարանն ընդունում է վարույթ, եթե՝
(...)

2) հակընդդեմ հայցի բավարարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառում է սկզբնական հայցի բավարարումը.:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասից հետևում է, որ պատասխանողն իր քաղաքացիական իրավունքներն ու շահերը պաշտպանելու համար կարող է հակընդդեմ հայց ներկայացնել դատարան: Ընդ որում, եթե հակընդդեմ հայցի բավարարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառում է սկզբնական հայցի բավարարումը, ապա հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին զրկում է հետագայում հայց ներկայացնելու հնարավորությունից: Հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին չի զրկում հետագայում հայց ներկայացնելու հնարավորությունից այն բացառիկ դեպքերում, երբ վերջինս հիմնավորում է սահմանված կարգով **հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:**

Այսպիսով, վիճակվող քաղաքացիադատավարական դրույթի՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սահմանադրականության գնահատման համար կարևոր նշանակություն ունի այն, թե արդյո՞ք հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշման բողոքարկումը և վերադաս դատարանում այդ բողոքի քննությունը պետք է դիտարկվի որպես պատասխանողից անկախ այնպիսի պատճառ, որը անհնարին է դարձնում հակընդդեմ հայց ներկայացնելը, որպեսզի պատասխանողը հետագայում իրավունք ունենա ինքնուրույն հայց ներկայացնելու դատարան:

Եթե նշված հանգամանքը չի դիտարկվում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը կանխորոշող պատճառ, ապա ծագում է պատասխանողի դատական պաշտպանության իրավունքի խախտման վտանգ, հետևաբար նաև՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սահմանադրականության խնդիր՝ դատական քննության իրավունքի և արդարադատության մատչելիության իրավունքը սահմանող սահմանադրական դրույթներին նշված քաղաքացիադատավարական նորմի համապատասխանության տեսանկյունից, քանի որ հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշման բողոքարկման արդյունքում պատասխանողն իրականում մի կողմից օբյեկտիվորեն զրկվում է հակընդդեմ հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, իսկ մյուս կողմից՝ հետագայում նաև ինքնուրույն հայց ներկայացնելու միջոցով իր դատական պաշտպանության իրավունքն իրականացնելու հնարավորությունից՝ օրենսդրական արգելքի պատճառով:

Եվ հակառակը, եթե հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու դեմ բերված բողոքի քննությունը դիտարկվում է պատասխանողի կողմից հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը կանխորոշող պատճառ, ապա պատասխանողն

ազատ է հետազայում ինքնուրույն հայց ներկայացնելու դատարան՝ իրացնելով իր դատական պաշտպանության իրավունքը: Այս դեպքում անձի դատական պաշտպանության իրավունքի սահմանադրականության հարցում որևէ խնդիր չի ծագում:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի փոխկապակցվածությանը, ապա դա արտահայտվում է նրանում, որ հակընդդեմ հայցը վերադարձնելու կամ հակընդդեմ հայցի ընդունումը մերժելու մասին որոշման դեմ բողոք ներկայացվելու դեպքը նախատեսված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասում որպես ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշման կայացման հետաձգման հիմք (մինչև այդ բողոքի վերաբերյալ կայացված եզրափակիչ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելը), որը 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասում հիշատակվող բացառություններից մեկը կարող է լինել որպես հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինության պատճառ, ինչը, սակայն, ուղղակիորեն նախատեսված չէ և կարող է պրակտիկայում հանգեցնել տարակերպ մեկնաբանությունների:

Վերոնշյալի հաշվառմամբ՝ Կենտրոնը գտնում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի օրենսդրական կարգավորումը բավարար չափով հստակ չէ իրավական որոշակիության տեսանկյունից, քանի որ այն չի կանոնակարգում հակընդդեմ հայցադիմում ներկայացնելու հիմքերը, կարգը, պայմանները և բացառությունները: Քննարկվող դրույթը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորման առկայության պայմաններում և դրա հետ միաժամանակ ենթակա է հստակեցման և կանոնակարգման՝ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի երաշխավորման համար անհրաժեշտ նախադրյալներ ստեղծելու համար:

Վիճարկվող իրավակարգավորումները կարող են հանգեցնել նաև իրավունքի չարաշահումների և դատական գործընթացի կամայական ձգձգումների, ինչն էլ իր հերթին կհանգեցնի արդարադատության անարդյունավետության: Բանն այն է, որ պատասխանողը, վստահ լինելով, որ հակընդդեմ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատական ակտի բողոքարկումը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիման վրա արգելափակում է հայցի քննությունը ապացուցման պարտականության բաշխմանը խոչընդոտելու միջոցով, կարող է ձևականորեն անհիմն և վերադարձման ենթակա հակընդդեմ հայց ներկայացնել դատարան և հետագայում բողոքարկել այն վերադարձնելու մասին դատարանի որոշումը:

Մյուս կողմից, հիմք ընդունելով այն, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանափակում է հակընդդեմ հայց ներկայացրած չլինելու դեպքում հետազայում հայց ներկայացնելու իր հնարավորությունը՝ պատասխանողը կարող է ստիպված հակընդդեմ հայց ներկայացնել դատարան՝ իր դատական պաշտպանության իրավունքից օգտվելու

համար, եթե հայցադիմումը վերադարձնելու մասին դատարանի որոշման բողոքարկումը այն բացառություններից չէ, որը ահնարին է դարձնում դատական քննության հետագա ընթացքը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Կենտրոնը գտնում է.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և դրա հետ փոխկապակցված՝ նույն օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթների ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը խնդրահարույց է:

Համակարգող՝

Լյուդվիկ Դավթյան